

fâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, II, 29, 53-62, 66-87; Gazzâlî, *el-Müstaşşâf*, Kahire 1322/1904, I, 107-129; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985, s. 20-22; Fahreddin er-Râzî, *el-Mahşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Âlvânî), Riyad 1399/1979, I/3, s. 10-11; Seyfeddin el-Amîdî, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm* (nşr. Seyyid el-Cemîlî), Beyrut 1406/1986, III, 111-199; İbnü'l-Hâcib, *Muhtaşarü'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 84-85, 148; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1307, III, 106-119, 198; Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, III, 104-116; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1407/1987, III, 60, 68; Bihârî, *el-Müsellemü's-şübüt*, Kahire 1322/1904, II, 53, 69, 76-78, 81-84, 97; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut 1412/1992, s. 311-336; Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Halep 1404/1984, s. 182-195; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, Kahire 1362/1943, II, 72, 80-82, 145-148; Ali Hasan el-Arîd, *Fethu'l-mennân fi neshi'l-Kur'ân*, Kahire 1973; Şa'bân M. İsmâil, *Nazariyyetü'n-nesh fi's-şerâ'itü's-semâviyye*, Kahire 1977, s. 12-14, 172-184; Muhammed Vefâ, *Ahkâmü'n-nesh fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1984, s. 60-61; Nâdiye Şerîf el-Ömerî, *en-Nesh fi dirâsâti'l-uşûliyyîn*, Beyrut 1985, s. 97-115, 548; D. S. Powers, *Studies in Qur'an and Hadith: The Formation of the Islamic Law of Inheritance*, Berkeley 1986, s. 143-188 (ayrıca bk. *Arabica*, XXIX [1982], s. 246-295); a.m.f., "The Exegetical Genre nâsikh al-Qur'an wa mansûkhuhu", *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an* (ed. A. Rippin), New York 1988, s. 117-138; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mansûre 1408/1987; J. Burton, *The Sources of Islamic Law: Islamic Theories of Abrogation*, Edinburgh 1990, tür.yer.; a.m.f., "The Exegesis of Q. 2: 106 and the Islamic Theories of Naskh: Mâ nansakh min âya aw nansahâ na'ti bi khairin minhâ aw mithlihâ", *BSOAS*, XLVIII/3 (1985), s. 452-469; a.m.f., "The Interpretation of Q 87, 6-7 and the Theories of Nash", *Isl.*, LXII (1985), s. 5-19; a.m.f., "Naskh", *El'* (İng.), VII, 1009-1012; Hâşimî et-Ticânî, *Mezhebü'n-nesh fi't-tefsir ve eb'âdühü'l-ictimâ'iyye*, Cezayir 1412/1992; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İstanbul 1996, s. 119-124; Ahmet Hasan, *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi* (trc. Haluk Songur), İstanbul 1999, s. 87-110; Muhammed Hamza, *Dirâsâtü'l-ahkâm ve'n-nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, ts. (Dâru Kuteybe); K. I. Semaan, "al-Nâsikh wal-Mansûkh: Abrogation and Its Application in Islam", *IQ*, VI/1-2 (1961), s. 11-13; Ali Bakkal, "İmam Şafîî'de Nesh Anlayışı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Şanlıurfa 1997, s. 109-132; Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin (483/1090) Hadis Anlayışı-II: Nesh ve İhtilâf-ü'l-hadisle Alakalı Meseleler", a.e., V (1999), s. 255-298; A. Rana, "Hanafi Doctrine of Naskh (Abrogation)", *HI*, XXII/3 (1999), s. 67-70; N. Hanif, "Abrogations", *Encyclopaedia of the Holy Qur'an* (ed. N. K. Singh - A. R. Agwan), New Delhi 2000, I, 30-43.

FERHAT KOCA

Literatür. Nesih konusu sahâbe devrinden itibaren tartışıldığı için bununla ilgili eserlerin tarihi I. (VII.) yüzyıla kadar gider. İbnü'n-Nedîm, Kur'an'ın nâsihi ve mensuhu hakkında ilk dönemde eser veren çok

sayıda ilim adamına işaret eder (*el-Fihrist*, s. 40). Bunlar arasında Haccâc, Mukâtil b. Süleyman, İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû İsmâ'îl et-Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Zeyd gibi isimler vardır. Tefsir kitaplarında Bakara (2/106), Ra'd (13/39) ve Nahl (16/101) sûrelerinde geçen nesih konusuna hem bu âyetlerin tefsirinde hem de nâsih ve mensuh olduğu bildirilen diğer âyetlerin yorumunda temas edilir ve konu Kur'an ilimleri ve İslâm hukuku açısından değerlendirilir. Kur'an-ı Kerîm'de nesihle ilgili olarak ilk asırlarda yazılıp günümüze ulaşan eserlerden bazıları şunlardır: Katâde b. Diâme, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitâbillâh* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1403/1983, 1406/1985, 1989; nesihle ilgili geniş araştırmaları bulunan Hâtim Sâlih ed-Dâmin ayrıca *Erba'atü'l-kütüb fi'n-nâsih ve'l-mensûh* [Beyrut 1409/1989] adlı derlemede Katâde b. Diâme, Zührî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ve İbnü'l-Bârizî'nin neshe dair kitaplarını bir araya getirmiş ve tahkikini yapmıştır); İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1988); Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir, Riyad 1411/1990; nşr. John Burton, *al-Nasikh wa'l-mansukh: en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-aziz* adıyla, Cambridge 1987; haz. Fuat Sezgin, Frankfurt 1985 [yazmadan tıpkı basım]); *Nehhâs*, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitâbillâhi 'azze ve celle ve'htilâfi'l-ulemâ'i fi zâlik* (Kahire 1323, 1938; nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Kahire 1986; nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed, I-III, Küveyt 1408/1988; nşr. Süleyman b. İbrâhim b. Abdullâh el-Lâhim, I-III, Beyrut 1412/1991).

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve Nehhâs ile ciddi bir gelişme gösteren nesih ilmi sonraki dönemlerde bu iki âlimden çok yararlanır. Özellikle Ebû Ubeyd'in eserinin erken bir devirde fıkıh ilminin sistematiğine göre hazırlanması önemli bir yenilik olarak kabul edilir. Daha sonra yazılan ve zamanımıza intikal eden neshe dair önemli eserler şöylece sıralanabilir: Hibetullah b. Selâme, *en-Nâsih ve'l-mensûh min kitâbillâh* (Kahire 1379/1960 [Vâhidî'nin *Esbâbü'n-nüzûl'* ile birlikte]; nşr. Muhammed Zühreyy eş-Şâvîş - Muhammed Ken'ân, Beyrut 1406/1986; nşr. Mûsâ el-Alîlî, Beyrut 1989; Beyrut, ts. [Âlemü'l-kütüb, Vâhidî'nin *Esbâbü'n-nüzûl'* ile birlikte]); Abdülkâhir el-Bağdâdî, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Hilmi Kâmil Es'ad Abdülhâdî, Amman 1987; kitabın yedinci bölümü hadiste nesih hakkındadır); Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân*

ve *mensûhih* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât, Cidde 1406/1986. Türkçe trc. Musa Kazım Yılmaz, *Kur'an'da Nâsih ve Mensûh Var mıdır?*, İstanbul 1998); İbn Hazm, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî, Beyrut 1406/1986); Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (nşr. Abdülkebîr el-Alevî el-Medgarî, I-II, Rabat 1988; Kahire 1992); Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdüssamed b. Abdülhak el-Hazrecî, *Nefesü's-şabâh fi ğaribi'l-Kur'ân ve nâsihihi ve mensûhihi* (nşr. Muhammed İzzeddin el-İdrîsî, I-II, İstanbul 1414/1994); Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve mensûhu*; *Nevâsihu'l-Kur'ân* (İmüellif eserini 'Umdetü'r-râsih fi ma'rifeti'l-mensûh ve'n-nâsih olarak adlandırır), nşr. Muhammed Eşref Ali el-Malabârî, Medine 1404/1984; Beyrut 1405/1985; Riyad 1405; nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dimâşk-Beyrut 1411/1990; nşr. Halîl İbrâhim, Beyrut 1992), *el-Muşaffâ bi-eküffi ehli'r-rusûh min 'ilmi'n-nâsih ve'l-mensûh* ('Umdetü'r-râsih'in özeti olup önce Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından *el-Mevrid* dergisinde yayımlanmış [VI/1, Bağdad 1977, s. 195-216], daha sonra kitap haline getirilmiştir [Beyrut 1405/1984, 1986, 1989]).

Klasik döneme ait eserlerden bazıları şunlardır: Muhammed Şu'le, *Şafvetü'r-râsih fi 'ilmi'l-mensûh ve'n-nâsih* (nşr. Muhammed İbrâhim Abdurrahman Fâris, Kahire 1415/1995); İbnü'l-Bârizî, *Nâsihu'l-Kur'âni'l-aziz ve mensûhu* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1985, 1988); Mer'î b. Yûsuf, *Kitâbü'l-Kalâ'idü'l-mercân fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed er-Ruhayyil Garâyibe - Muhammed Ali ez-Zügül, Amman 1420/2000; Türkçe trc. Eyüp Aslan, *Kur'an'da Nâsih ve Mensuh*, İstanbul, ts. [Hak Yayınları]); Abdurrahman b. Muhammed el-Atâikî el-Hillî, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (Necf 1390/1970).

Nesih Batı'da XVIII. yüzyıldan itibaren ayrı bir önem kazanmış, konu bir yandan Batılılar tarafından İslâm'ın aleyhinde kullanılmaya çalışılırken öte yandan müslümanlar, İslâm'ın Hıristiyanlığı ve Yahudiliği geçersiz kıldığını söyleyerek neshi lehde değerlendirmek istemiştir. Bu bağlamda Rahmetullah el-Hindî'nin *İzhârü'l-hak* adlı çalışması önemlidir (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire 1406/1986, s. 373-400: el-Bâbü's-şâlis fi işbâti'n-nesh). Hindu iken Hıristiyan olan Ram Çander de *Tahrîf-i Kur'ân* adlı kitabında (Delhi 1877) nesih tartışmasına girer. Kur'an'da neshin var-

lığını kabul etmeyen Ehl-i Kur'an ekolünün kurucusu Abdullah Çekrâlevî, *Reddün-neshi'l-meşhûr fi kelâmî'r-rabbî'l-gâfûr* (*Burhânü'l-furkân*, s. 112-113) adıyla bir kitap telif etmiştir. Hint alt kıtasında modern dönemde kaleme alınan tefsirlerde nesih meselesine ayrı bir önem atfedilir. Mısır'da Muhammed Abdüh ve M. Reşid Rızâ'nın çıkardığı *el-Menâr* dergisinde konuyla ilgili uzun makaleler yayımlanmıştır. Modern dönemde neshe dair yazılan eserlerden bazıları şunlardır: Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm: Dirâse teşrîfiyye, târîhiyye, nakdiyye* (I-II, Kahire 1963; Mansûre 1987); Abdülmüteâl Muhammed el-Cebrî, *Lâ Neshâ fi'l-Kur'ân: limâzâ?* (Kahire 1400/1980), *en-Nâsih ve'l-mensûh beyne'l-ışbâti ve'n-nefy* (Kahire 1987, 2. bs.), *en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye kemâ ef-hemühû* ([Kahire] 1380/1961); Ali Hasan el-Arîz, *Fethu'l-mennân fi neshi'l-Kur'ân* (Kahire 1973); Ali Hasan Muhammed Süleyman, *Fethu'r-rahmân fi beyânî'n-nesh fi'l-Kur'ân* (Kahire 1414/1994); Muhammed Sâlih Mustafa, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Beyrut 1409/1988); Mustafa Muhammed Süleyman, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve'r-red 'alâ münkirihâ* (Kahire 1411/1991); Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, *Lâ Neshâ fi'l-Kur'ân* (Kahire 1398/1978); Hâşimî Ticânî, *Mezhebün-nesh fi't-tefsîr ve'b'âdühü'l-ictimâ'iyye* (I-II, Cezayir 1412/1992); Muhammed Mahmûd Nedâ, *en-Nesh fi'l-Kur'ân beyne'l-mü'eyyidîn ve'l-mu'ârizîn* ([Kahire] 1417/1996); Mustafa İbrâhim Zelemî, *et-Tibyân li-refî ğumûzî'n-nesh fi'l-Kur'ân* (baskı yeri ve tarihi yok); Abdülhalîm Süleyman Rebî, *Tahkîku'l-ğavl fi mevzû'î'n-nesh beyne'l-müşbitîn ve'l-münkirîn* (Kahire 1985); Abdülfettâh Süreyyâ Mahmûd, *en-Nesh ve mevzû'î'l-'ulemâ' minh* (Kahire 1408/1988). İslâm hukuku bağlamında nesih ele alan modern çalışmalar da vardır: Muhammed Vefâ, *Ahkâmü'n-nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Kahire 1404/1984); Abdülkâdir Ahmed Hafnî, *en-Nesh 'inde'l-uşûliyyîn ve eşeruhû fi'l-ahkâmî's-şerî'yye* (baskı yeri yok, 1998); Hasan Abdullah el-Usaymî, *en-Nesh ve't-tahşîş fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Mekke 1988); Abdurrahman b. Süleyman Müzeynî, *İtticâhâtü't-te'lîf ve'n-nesh fi mecâli'l-fıkh ve uşûlihî fi'l-ğarneyni's-sâbî' ve's-sâmin el-hicriyyeyn* (Medine 1420/2000); Nâdiye Şerîf el-Ömerî [el-Amrî?], *en-Nesh fi dirâsâti'l-uşûliyyîn* (Beyrut 1405/1985); Sabrî Muhammed Meârik, *Ahkâmü'n-nesh ve âşâruh fi'l-fıkhî'l-İslâmî* (Kahi-

re 1987); Muhammed Hamza, *Dirâsâtü'l-ahkâm ve'n-nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Dimaşk, ts. [Dârü Kuteybe]); Şa'bân Muhammed İsmâil, *Nażariyyetü'n-nesh fi's-şerâ'î's-semâviyye* (Kahire 1977, 1988). Türkiye'de de konu özellikle Kur'an'da nesih varlığı bağlamında çalışılmıştır: Ahmet Lütfi Kazancı, *Kitap ve Sünnette Nesh* (İstanbul 1964); Ahmet Gürkan, *Kur'an'ın Nâsih ve Mensuh Âyetleri* (Ankara 1980); M. Sait Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele: Müteşabih-Nesh* (İstanbul 1987); Salih Kul, *Kur'an-ı Kerim'in Önceki Semavî Kitapları Neshi* (Erzurum 1991); Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi* (İstanbul 1996); Remzi Kaya, *Kur'an-ı Kerim'de Nesih* (Bursa 2001); Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi* (Ankara 2005).

Batı'da John Burton'un konuyla ilgili kitabı, ayrıca neşirleri ve makaleleri vardır: *The Sources of Islamic Law: Islamic Theories of Abrogation* (Edinburgh 1990), "The Exegesis of Q. 2:106 and the Islamic Theories of Naskh: Mâ nansakh min âya aw nansahâ na'ti bi khairin minhâ aw mithlihâ" (*BSOAS*, XLVIII/3 [London 1985], s. 452-469), "The Interpretation of Q. 87, 6-7 and the Theories of Nash" (*Der Islam*, LXII [Berlin 1985], s. 5-19).

Nesih konusunda üniversitelerde pek çok çalışma yapılmıştır. Amin M. Salam al-Manasyeh al-Btoush, *The Question of Abrogation (Naskh) in the Qur'an* adıyla hazırlayıp (1990, New York University) yayımladığı doktora çalışmasında (Amman 1994) İbn Şihâb ez-Zührî'nin eserini incelemiştir. Şakir Erkan da *Kur'an'da Nesih* adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (1997, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Bu konudaki yüksek lisans tezlerinden bazıları şunlardır: Râşid b. İsbâ b. Huneyn, *en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (1392, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye el-ma'hedü'l-âli li'l-kadâ, Riyad); Ahmed Abdullah el-İmârî ez-Zehrânî, *İ'lâmü'l-'âlim ba'de rusûhîh bi-hakâ'iki nâsihi'l-hadîş ve mensûhîh* (1398/1978, Câmîatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü's-şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Ahmed Muhammed Siddîk, *en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (1399/1979, Câmîatü'l-Melik Abdülazîz külliyyetü's-şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Fâtıma Siddîk Ömer Nücûm, *Neshu'l-kitâb ve's-Sünne bi'l-Kitâb ve's-Sünne* (1400/1980, Câmîatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü's-şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Abdülkerîm b. Muhammed el-Osman, *en-Nâsih ve'l-mensûh*

li'bni Berekât el-İdî (1405, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn [Riyad]); Medet Coşkun, *Sünnet'in Kur'ânı Neshi Meselesi* (1995, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mustafa Kaygısız, *Kur'an-ı Kerim'de Nesh* (1989, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Veysel Dudu, *İslâm Hukuku Metodoloji Açısından Nesh Meselesi* (2000, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yakup Aydoğdu, *Kur'an'da Nesh Çalışması* (2002, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hail Özcan, *On Temel Tefsirde Nâsih ve Mensuh Olayı* (1995, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yunuscan Olimov, *Taberi'nin (310/922) Camiu'l-Beyan'ında Nesh* (2003, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Konuyu çeşitli yönleriyle ele alan makalelerden bazıları şöylece sıralanabilir: Abdülaziz Çavış, "Nesih Meselesi" (*SR*, XV/375 [İstanbul 1334], s. 198-200; XXIII/595 [1340], s. 354-355; XXIII/596 [1340], s. 369-371; XXIII/597 [1340], s. 385-386; VIII/180 [1954], s. 66-67; VIII/181 [1954], s. 82-83); M. Raif Oğan, "Kur'an-ı Kerimi Kimse Neshedemez" (*SR*, III/69 [1950], s. 290-292); Yusuf Ziya Çağlı, "Şerayin İhtilafı, Neshin Mahiyeti" (*SR*, XIV/329 [1961], s. 58-59); K. I. Semaan, "al-Nasikh wa-al-Mansukh: Abrogation and its Application in Islam" (*IQ*, VI/1-4, London 1961, s. 11-29); Talat Koçyigit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi" (*AÜİFD*, XI [1963], s. 93-108); Ahmad Hasan, "The Theory of Naskh" (*IS*, IV/2 [1965], s. 181-200, trc. Mehmet Paçacı, "Nesh Teorisi", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 3 [1987], s. 105-109; sy. 4 [1987], s. 102-107); Andrew Rippin, "Al-Zuhri, Naskh al-Qur'an and the Problem of Early Tafsir Texts" (*BSOAS*, XLVII [1984], s. 22-43); Abdullah Aydemir, "Mensuh Ayetler" (*Diyanet Dergisi*, XXIV/4 [Ankara 1988], s. 51-94); Abdullah b. Hamd eş-Şebâne, "en-Nesh fi'l-Kur'ânî Kerîm" (*Mecelletü'l-buhûşî'l-İslâmiyye*, sy. 29 [Riyad 1990], s. 207-278); Ali Bakkal, "Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı" (*Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II [Şanlıurfa 1996], s. 33-74), "İmam Şâfiî'de Nesh Anlayışı" (*a.g.e.*, III [1997], s. 109-132); M. Sait Şimşek, "Kur'an'da Nesh Meselesi" (*Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 [Konya 1986], s. 235-248); Remzi Kaya, "Nesh Terimi ve Muhtevası" (*İslâmî Araştırmalar*, V [Ankara 1987], s. 93-99), "Kur'an-ı Kerim'de Mensuh Ayetler" (*Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI [Bursa 1994], s. 205-220), "Kur'an-ı Kerim'de Nesih İddia Edilen Ayetler" (*a.e.*, VII [1998], s.

NESİH

353-371); Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin (483/1090) Hadis Anlayışı II: Nesh ve İhtilâf-ı-Hadisle Alakalı Meseleler" (*Harran Üniverstesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V [1999], s. 255-298); Muhsin Demirci, "Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu" (*Mûlfd*, XVIII [2000], s. 101-119); Talip Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım" (*İslâmî Araştırmalar*, XIV/1 [Ankara 2001], s. 39-48); A. Galip Gezgin, "Kur'ân'da Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım" (a.e., XIV/1 [2001], s. 49-68); İdris Şengül, "Ulumu'l-Kur'an Konusu Olarak Nasih ve Mensuh" (*Diyanet İlmî Dergi*, XXXVIII/3-7 [Ankara 2002], s. 91-112); Hamid Naseem Rafiabadî, "Abrogation (Naskh) in the Qur'an: An Overview of the Views of Islamic Scholars" (*Insight Islamicus*, III [Srinagar-Kashmir 2003], s. 75-90); Israr Ahmad Khan, "A Critique of the Theory of al-Naskh in the Qur'an" (*International Islamic University Malaysia Law Journal*, XI/1 [Kuala Lumpur 2003], s. 115-136).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 40; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Süleyman b. İbrâhîm b. Abdullah el-Lâhim), Beyrut 1412/1991, neşreden in değerlendirilmesi, I, 277-347; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (nşr. Abdülkebir el-Alevî el-Medgarî), Kahire 1413/1992, neşreden in girişi, I, 208-219; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve mensûhu* (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Dimaşk - Beyrut 1411/1990, s. 125-129; Zerkeşi, *el-Burhân fi'ulümü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî v.dğr.), Beyrut 1415/1994, neşredenlerin notları, II, 151-158; Abdullah Çekrâlevî, *Burhânü'l-furkân 'alâ şalâti'l-Kur'ân*, Lahor, ts., s. 112-113; Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi*, İstanbul 1985, s. 51-71; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Mansûre 1408/1987, I, 289-395.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

Hadiste. *er-Risâle ve İhtilâf-ı'l-hadis* adlı eserlerinde hadiste nâsih - mensuh konusunu sistemleştirip ele alan İmam Şâfiî'den sonra aynı konuya dair birçok eser yazılmış olup günümüze ulaşanlar şunlardır: 1. Esrem, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhu*. Yeni cüzden oluşan eser in bazı cüzleri günümüze ulaşmıştır (*DİA*, XI, 436). 2. İbn Şâhin, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhu* (*en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadis*, nşr. Semîr b. Emîn ez-Züheyri, Amman 1408/1988; nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1412/1992; İbn Abdülhak el-Vâsîfî bu eseri ihtisar etmiştir [*Keşfü'z-zunûn*, II,

1920]). 3. Hibetullah b. Selâme, *en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadis*. Büyük ölçüde İbn Şâhin'in eserine dayanarak hazırlanan kitabın yazma nüshaları bulunmaktadır (Ziriklî, VIII, 72). 4. Hâzîmî, *el-İ'tibâr fi (beyânî)'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âşâr*. Bablara göre tanzim edilen ve baş kısmında nesihle ilgili usul bilgileri yer alan eser hadiste nâsih - mensuh konusunun en sistemli çalışması kabul edilmektedir (Haydarâbâd 1319; Kahire 1346, 1349; nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî v.dğr., Haydarâbâd 1359/1940; nşr. Râtib Hâkimî, Humus 1386/1966; nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Halep 1403/1982). 5. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü ehli'r-rüsûh fi'l-fikh ve't-tahdîs bi-mikdâri (nâsihi ve'l-mensûh mine'l-hadis (en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadis, er-Rüsûh fi 'ilmi'n-nâsih ve'l-mensûh)*. M. Züheyr eş-Şâvîş ve Muhammed Ken'ân (Beyrut - Dimaşk 1984), Muhammed İbrâhîm Hifnî (Mansûre 1405/1984), Ebû Abdurrahman Mahmûd el-Cezâirî (Mekke 1988) ve Ali Rızâ Abdullah Ali Rızâ (Beyrut 1412/1992) tarafından neşredilmiştir. Hüseyin b. Abdurrahman el-Ehdel eseri '*İddetü'l-mensûh mine'l-hadis* adıyla ihtisar etmiş (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 303), İsmail Ak-yüz de bazı ilâvelerle Türkçe'ye çevirerek *Hadiste Nesh* ismiyle yayımlamıştır (İstanbul 1997). Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda '*İlâmü ehli'l-ilm bi-tahkîki nâsihi'l-hadis ve mensûhi* adlı bir eseri daha vardır. Ahmed Abdullah ez-Zeh-rânî '*İlâmü'l-âlim ba'de rüsûhih bi-hakâiki nâsihi'l-hadis ve mensûhi* adıyla eseri tahkik etmiştir (yüksek lisans tezi, 1397-1398, Câmiatü Melik Abdülazîz külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye). Kettânî, İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda *Tecridü'l-eḥâdisi'l-mensûha* isimli bir eserinden de söz etmektedir (*er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 80). 6. Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed er-Râzî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-eḥâdis*. Muhtasar bir çalışma olup (Bayazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1085/2, vr. 164^b-199^a) Adnan Kudsi eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1988, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 7. Ca'berî, *Rüsûhu'l-ahbâr fi mensûhi'l-ahbâr*. Büyük ölçüde Hâzîmî'nin eserine dayanan bu kitap üzerinde Hasan Muhammed Makbûlî el-Ehdel doktora çalışması yapmış ve ardından eseri yayımlamıştır (San'a - Beyrut 1409/1988). 8. Siddîk Hasan Han el-Kannevcî, '*İddetü's-şüyüh bi-mikdâri'n-nâsihi ve'l-men-*

sûh. Farsça olarak kaleme alınmıştır (Lahor 1900).

Hadiste nesih konusuna ilgili olarak eser yazdığı kaydedilen, ancak çalışmalarının günümüze kadar gelip gelmediği bilinmeyen diğer müellifler de şunlardır: Ahmed b. Hanbel (İbnü'n-Nedîm, s. 285), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (Şemseddin es-Sehâvî, III, 67; Kettânî, s. 80), Muhammed b. Osman el-Ca'd eş-Seybânî (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1920; Ziriklî, VI, 260), Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1920; Ziriklî, V, 173) ve Ebû's-Şeyh (Kettânî, s. 80).

Nesih konusu günümüzde neshi red veya ispat etmek üzere yapılan çalışmalarda da ele alınmaktadır. Abdülmüteâl Muhammed el-Cebrî, *en-Nâsih ve'l-mensûh beyne'l-ışbâti ve'n-nefy* adlı eserinde (Kahire 1961, 1987) Kur'an ve Sünnet'te nesih bulunmadığını savunmuş, *Lâ Neshâ fi's-sünne* isimli kitabında ise (I-II, Kahire 1415/1995) üzerinde nesih cereyan ettiği bilinen hadisleri ele alarak sünnet'te neshin söz konusu olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Buna karşılık Muhammed Mahmûd Ferağî, *en-Nesh beyne'n-nefy ve'l-ışbâtında* (Kahire 1396/1977) neshi kabul etmeyenlerin delillerini reddetmiş, Abdullah Mustafa el-Ureys de *el-Edilletü'l-muḥta'inne 'alâ şübûti'n-neshi fi'l-Kitâbi ve's-Sünne*'sinde (Beyrut 1400) hadiste neshin varlığını ispat etmeye çalışmıştır. Fâtima Siddîk Ömer Nücûm, *Neshu'l-Kitâb ve's-Sünne bi'l-Kitâb ve's-Sünne* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamış (1400, Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi [Mekke]), Abdullah b. Muhammed el-Hakemî *en-Nesh fi's-sünneti'l-muḥta'hara ve eşheru mâ şunnife fih* isimli yüksek lisans tezinde (1404, Câmiatü'l-imâm Muhammed b. Sü'ûd külliyyetü usulü'd-dîn [Riyad]) sünnet'te nesih konusunu ele alan eserleri tanıtmıştır. Ali Osman Koçkuzu da, *Hadiste Nâsih Mensûh Meselesi* adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (1985).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *Fihrist* (Tecdüdü), s. 285; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü ehli'r-rüsûh* (nşr. Ali Rızâ Abdullah Ali Rızâ), Dimaşk - Beyrut 1412/1992, neşreden in girişi, s. 5-39; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*, Beyrut 1403/1983, III, 67; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1920; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 173; VI, 260; VIII, 72; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 80; Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuḥfeti'l-ahvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1386/1967, I, 292-294; Sezgin, *GAS*, I, 509-510; Ali Osman Koçkuzu, "Esrem", *DİA*, XI, 436.

MEHMET EFENDİOĞLU